

Kirjallisuus

Baskin, J., Paradigm dressed as epoch: The ideology of the Anthropocene. *Environmental Values*, 24(1), 2015, 9-29.

Gunster, S., Fleet, D., Paterson, M., & Saurette, P., "Why Don't You Act Like You Believe It?": Competing Visions of Climate Hypocrisy. *Frontiers in communication*, 3, 2018, 49.

Luonnonvarakeskus, Suurin osa puusta päätyy lopulta energiaksi. Luke.fi. 2.12.2021. Verkossa: luke.fi/uutiset/suurin-osa-puusta-paatty-lopulta-energiaksi

Lähde, V., The polycrisis. Aeon. 2023. Verkossa: aeon.co/essays/the-case-for-polycrisis-as-a-keyword-of-our-interconnected-times

McQueen, A., Political realism in apocalyptic times. Cambridge University Press, 2017.

Ritchie, H., We need the right kind of climate optimism. Vox, 2023a. Verkossa: vox.com/the-highlight/23622511/climate-doomerism-optimism-progress-environmentalism

Ritchie, H. Anger, sadness, guilt, hope: On the complex emotions of climate change. Sustainability by numbers. 2023b. Verkossa: sustainabilitybynumbers.com/p/climate-emotions

Roberts J.T., Parks B.C., A Climate of Injustice: Global Inequality, North-South Politics, and Climate Policy. The MIT Press, Cambridge, MA 2077.

Ruuskanen, Esa, Schönach, Paula & Väyrynen, Kari (toim.), Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan. Vastapaino, Tampere 2021.

Ruuska, T., Wilén, K., & Heikkurinen, P., Ihminen osana luontoa: ekologinen

realismi ja kestävä taloudellinen organisointumisen. *Tiede & edistys*, (2), 2019, 135-149.

Säynäjoki, S. Antroposeeni, kapitaloseeni, fossiilikapitalismi: Miksi antroposeenitutkimuksessa pitäisi puhua fossiilikapitalismista? *Tutkimus & kritiikki*, 3(1), 2023, 42-67.

Toivanen, T. T., & Peltari, M. (2017). Tämä ihmisen maailma?: planeetan hätättilä, antroposeenikertomuksen kritiikki ja antroposeenin vaihtoehtoinen historia. *Tiede & edistys*. 2017.

Vadén, T. & Salminen A., Ethics, naftism, and the fossil subject. *Relations: Beyond Anthropocentrism*, 6(1), 2018, 33-48.

van der Lugt, M., Katse kohti pimeää. *niin & näin*, 116, 2023, 15-20.

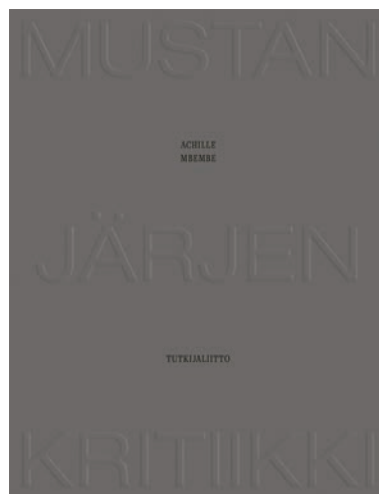
SOFIA BLANCO SEQUEIROS

Riistosta kohti Kaikki-Maailmaa

Achille Mbembe, *Mustan järjen kritiikki* (Critique de la raison nègre, 2013). Suom. Eetu Viren. Tutkijaliitto, Helsinki 2023. 253 s.

Mustan järjen kritiikki selittää, miten rotu, Afrikka ja eritoten Mustuuden käsite ja Musta subjekti näkyvät länsimaisen ajattelun kehityksessä. Achille Mbembe kysyy teoksessaan, mitä rotu tarkoittaa poliittisena järjestelmänä, kuinka rodun subjekti on syntynyt, ja mikä hänen suhteensa on länsimaisen ajattelun kehitykseen ja uusliberalismiin. Teos on poliittisen teorian ja filosofian merkkiteoksia, mitä tulee etenkin rotua ja rasismia käsittelevään yhteiskuntateoriaan, mutta myös esimerkiksi eurooppalaisuuden ja kapitalismin historiasta kirjoittamisen suhteen relevantti.

Mustan järjen kritiikin ote aiheeseensa on kokonaisvaltainen menetelmällisesti ja sisällöllisesti. Mbembe käyttää poliittista teoriaa, psykoanalyysiä ja filosofiaa käsitellessään Euroopan, Yhdysvaltojen ja Afrikan historiaa transatlanttisen orjakaupan ja -talouden alusta nykypäivään. Teos tarttuu länsimaisen ajattelun rotuun kietoutuviin säikeisiin aina

aatehistoriasta talousteorian ja kaunokirjallisuuteen. Epilogissa kirjan sanoma ja sen laajuus tiivistyvät yhteen virkkeeseen: "Kysymys maailmasta – siitä, mitä se on, millaiset ovat sen osien väliset suhteet, sen resurssien laajuus ja kenelle ne kuuluvat, miten siinä asutaan, mikä sitä liikuttaa tai uhkaa, mihin se on

menossa, mitkä ovat sen rajat, sen mahdollinen loppu – on ollut meillä käsillä siitä hetkestä lähtien, kun lihasta, luusta ja hengestä tehty ihmisolento tuli esiin Mustan merkin alla, siis *ihmis-tavarana, ihmis-metallina ja ihmis-rahana*" (247).

Eetu Virenin suomennos on jälleen erinomainen. Mbemben nopealiikkeinen, usein lyyrinen teksti kääntyy kauniille ja tarkalle suomen kielelle: "Nimi 'Musta' on sellaisen yhteiskunnallisen ja teknisen koneen tuote, joka on erottamaton kapitalismista, sen synnystä ja planetarisoitumisesta, ja se keksittiin tarkoittamaan ulossulkemista, typer-tymistä ja heikennyttämistä, rajaa, joka aina kammoksuen torjutaan" (16). Teoksen graafinen suunnittelu ja taitto ovat poikkeuksellisen onnistuneet. Harmaan, kohokirjaimin painetun kannen sisältä löytyvät neonkeltaiset sisälehdet, paksulle vaalealle paperille painettu teksti, ja upeaa kirjaintyyppien käyttöä. Alaviitteet on nostettu marginaaleihin, mikä yhtäältä tekee lukukokemuksesta hä-

lyisän, mutta toisaalta tuo esiin teoreettiset ja kaunokirjalliset kaanonit, joiden osana ja joita vasten Mbembe kirjoittaa. Teoksen kustantaminen on Tutkijaliitolta jälleen merkittävä panos suomenkieliseen poliittiseen filosofiaan ja teoriaan.

Valkoisen Euroopan synty

Mbembe esittää kolme historiallista käännekohtaa, jotka määrittelevät ”euro-amerikkalaisen” maailman rakentumista rodun ja eritoten Mustuuden käsitteen ympärille. Ensimmäinen on orjuus, Afrikasta peräisin olevien ihmisten muuttaminen ”ihmis-objekteiksi, ihmis-tavaroiksi ja ihmis-rahoiksi.” Toinen käännekohta tapahtuu 1700-luvun lopulla, kun kaapatut ihmiset pääsevät kirjoituksen piiriin, jäsentämään todellisuuttaan itse. Tapahtumasarjaan kuuluvat esimerkiksi Haitin itsenäistyminen vuonna 1804, Afrikan dekolonisaatio ja kansalaisoikeustaistelut Yhdysvalloissa. Kolmas käännekohta on globalisoituneiden markkinoiden, ”uusliberalismin nimissä suoritetun maailman yksityistämisen” ja ”postimperialisen sotilaallisen kompleksin” yhteen nivoutuminen 2000-luvun alussa. Tästä muodostuu ”huimaavan sommitelman elämäkerta” joka palautuu siihen tosiasiaan, että valkoiset länsimaat ovat edelleen riippuvaisia Mustasta, rodullisesta subjektista ja tuhosta, jota ovat muita alistamalla kylväneet lopulta myös itselleen.

Ehkä helpointa on purkaa Mbemben teesejä teoksen nimestäkin löytyvän ”mustan järjen” käsitteen avulla. Teoksen nimi viittaa itsestään selvästi Immanuel Kantin *Puhtaan järjen kritiikkiin*. Musta järki saa teoksessa lukuisia merkityksiä, joista ensimmäinen on länsimainen tietoisuus Mustasta: ”musta järki näyttää siis koostuvan joukosta ääniä, lausumia ja diskursseja, tietoja kommentaareja ja typeryyksiä, joiden kohteena ovat afrikkalaisperäiset asiat tai ihmiset ja se, minkä väitetään olevan heidän nimensä ja totuus heistä” (43). Tämä on, Mbembe jatkaa, fabulointia alusta asti. Kyse on ”olennaisesti siitä, että poimitaan

esiin todellisia tai vääristeltyjä piirteitä, punotaan tarinoita ja luodaan kuvia” (emt.) Tämä on kuitenkin vain yksi mustan järjen merkitys. Käsite viittaa myös ”mustaan tietoisuuteen Mustasta”, yritykseen karkottaa ensimmäisen merkityksen jäänteet ja luoda uusi itseys. Samalla musta järki on joukko käytäntöjä, teknologioita ja toimia, joilla kontrolloidaan, järjestellään ja säädellään kehoja. ”Musta järki” on toisin sanoen keskiössä siinä, miten rotu on olemassa niin kielellisesti kuin yhteiskunnallisena ja historiallisena rakenteena, miten sitä luodaan ja ylläpidetään, ja miksi sitä tarvitaan ja kuinka siitä pyritään eroon.

Kaiken kaikkiaan Mbemben teos on häkellyttävän moninainen. Teoksen 253 sivuun mahtuu valtava poliittisen teorian kokonaisuus, joka puolestaan rakentuu useita ajattelun ja kirjoittamisen perinteitä vasten. Käännekohtia, tapahtumia, ajattelun säikeitä löytyy koko ajan lisää – ja toisaalta täytyykin löytyä, kun kysymys on käytännössä koko maailmasta, sen menneisyydestä ja sen tulevaisuudesta.

Kaltaisuuden politiikka ja jaettu maailma

Näin laajassa kokonaisuudessa on väistämättä heikot kohtansa. Sen toteaminen ei sinänsä ole moite; *Mustan järjen kritiikki* on loistava esimerkki siitä, kuinka tärkeää on kirjoittaa uutta yhteiskuntateoriaa epätäydellisyydenkin uhalla. Teos esimerkiksi sisältää kenties kiinnostavimman lukemani määritelmän uusliberalismista: ”Uusliberalismilla tarkoitetaan ihmiskunnan historian vaihetta, jota hallitsevat piiteollisuus ja numeeriset teknologiat. Uusliberalismi on aikakausi, jolla lyhyt aikaväli on muuttumassa raha-muotoa synnyttäväksi voimaksi.” (11.) Samalla jään kaipaamaan liberalismiin, uusliberalismin ja modernin kapitalismin syntyä käsittelevien jaksojen tueksi yksityiskohtaisempaa taloushistoriaa.

Epilogissa kielen rekisteri vaihtuu teoreettisen toteavasta runollisempaan. Mbembe toteaa, että kohoaminen

”kollektiiviseen ihmisyyteen”, aidosti jaettuun todellisuuteen on mahdollinen, vaikka länsimaat ovatkin orjuuttamalla, riistämällä ja tuhoamalla alentaneet itsensä ja muut. ”Sillä tosiasia on vain yksi maailma. Se on Kokonaisuus, joka koostuu tuhansista osista. Koko maailmasta. Kaikista maailmoista.” (248.) Mutta kuinka kokonaisuus, Edouard Glissantin sanoin ”Kaikki-Maailma”, voi syntyä suuren tuhon jälkeen?

Mbembe vastaa kysymykseen kirjoittamalla korjaamisesta, hyvittämistä ja ennen kaikkea eron käsitteestä. Juuri eroavaisuudet yhdistävät jokaisen, ja uuden ihmisyyden politiikan on oltava ”kaltaisuuden politiikka”, jossa keskeisin kaltaisuus on eroavaisuus. Korjaaminen ja hyvittäminen eivät tarkoita pelkästään taloudellisia korvauksia, vaan historian painolastin tunnustamista, rodun valtaa ja rasismia vastaan taistelua, ”rikottujen siteiden korjaamista”. On tunnustettava kaikkien jaettu, yhteinen ihmisyyden, joka pohjimmiltaan perustuu eroavaisuuksiin, jotta voidaan saavuttaa ”universaali, rodun taakasta sekä kaikesta rasististen olosuhteiden herättämästä kaunasta ja kostonhimosta vapautettu maailma” (253).

Tässä piilee yksi teoksen keskeisistä kysymyksistä. Mbembe käsittelee läpi *Mustan järjen kritiikin* ruumiin, ajatusten, kirjoittamisen ja kansojen hyväksikäyttöä ja hävitystä, jotka ovat johtaneet hyväksikäyttävään, hävittävään ja tuhoavaan talousjärjestelmään. Elämme yhteiskuntajärjestyksessä, jossa jokainen on lopulta alistettu. Onko loppukaneetissa visioitu maailma mahdollinen, ehdottaako Mbembe sitä vakavissaan? Lause ei ole ironinen tai satiirinen, eikä tyhjä retorinen ele. Mbembe esittää aitoja vaatimuksia käsityksillemme oikeudenmukaisuudesta ja vapaudesta sekä poliittisista ja hallinnollisista käytännöistä, joilla niihin pyritään. Samalla teoksen viimeinen lause näyttää jännitteen juuri sanotun ja vielä sanomattoman, aiemmin todistetun ja vasta toivotun välillä. Yhteinen maailma on yhteinen kuvitelma, koska sen on pakko olla.